

Голові Касаційного
адміністративного суду у
складі Верховного Суду
Смоковичу М.І.

На вих. № 33/0/27-22 від 27.06.2022

**Науковий висновок
у справі № 805/1312/16-а**

На питання, які поставлені у Вашому листі щодо проблемних питань, які виникли в процесі розгляду адміністративної справи № 805/1312/16-а, можу повідомити наступне.

1. Щодо питання: *«Чи означає словосполучення «якщо рішення суду ще не виконане» у пункті 1 частини п'ятої статті 361 КАС України те, що у зв'язку з виключними обставинами підлягають перегляду лише рішення, які підлягають виконанню? Чи це словосполучення є застереженням лише щодо тих судових рішень, які не можуть бути переглянуті з підстав, визначених у пункті 1 частини п'ятої статті 361 КАС України?»:*

У частинах першій, другій статті 55 Конституції, яка є Основним, вищим за юридичною силою за КАС, Законом України встановлено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII в Основному Законі України було передбачено такий новий національний засіб судового захисту прав і свобод особи як конституційна скарга. Так, у частині четвертій статті 55 закріплено, що кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, встановлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом, а в статті 151¹ до

повноважень Конституційного Суду України віднесено вирішення питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України, та встановлено можливість подання конституційної скарги в разі, якщо *всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано*.

Отже, за положеннями частини четвертої статті 55, статті 151¹ Конституції України конституційна скарга є ієрархічно вищим на національному рівні засобом юридичного (судового) захисту прав і свобод особи, який може застосовуватися тільки за умови вичерпання всіх інших національних засобів юридичного захисту та якщо застосований в остаточному судовому рішенні в справі особи закон України, на думку суб'єкта права на названу скаргу, суперечить Конституції України. Тобто розгляд Конституційним Судом України справ за конституційними скаргами та визнання у разі виявлення відповідних ознак неконституційним оскарженого закону (його окремого положення) є складовим національного механізму гарантування конституційного права кожної особи на судовий захист її прав і свобод.

Заслуговує на увагу також те, що у частині третій статті 89 Закону України «Про Конституційний Суд України» визначено, що якщо Конституційний Суд України, розглядаючи справу за конституційною скаргою, визнав закон України (його положення) таким, що відповідає Конституції України, але одночасно виявив, що суд застосував закон України (його положення), витлумачивши його у спосіб, що не відповідає Конституції України, то Конституційний Суд вказує на це у резолютивній частині рішення.

З наведених вище норм Конституції і Закону України «Про Конституційний Суд України» слідує, що ухвалюючи за результатами розгляду справ за конституційними скаргами рішення, як у випадку встановлення застосування судом при вирішенні справи за участю особи закону (його окремого положення), визнаного неконституційним, так і про застосування закону або його окремого положення, що є конституційним, але у спосіб їх тлумачення, несумісний з

Основним Законом України, Конституційний Суд України фактично виявляє помилки у правозастосуванні в остаточних актах судів («судові помилки») у справі особи. Тому за приписами статті 8 та частини першої 55 Конституції України для виправлення (усунення) таких помилок суду має існувати у кожній процесуальній формі ефективний, який би відповідав вимогам верховенства права, гарантував реальне відновлення порушеного чи обмеженого конституційного права на судовий захист прав і свобод особи механізм перегляду відповідних остаточних судових рішень. Оскільки за результатами розгляду справи за конституційною скаргою Конституційний Суд України не скасовує судові рішення у справі особи, а тільки визнає оспорюваний закон (його окреме положення) неконституційним або конституційним. У зв'язку з цим потреби забезпечення конституційної гарантії судового захисту прав і свобод особи у подальшому вимагають перегляду остаточного судового рішення в її справі, порядок якого має «якісно» врегульовуватися у процесуальних кодексах.

Так, з метою забезпечення виправлення виявлених Конституційним Судом України у процесі конституційного провадження «помилки» у застосуванні норм законів (з позицій конституціоналізму) судами при ухваленні остаточних судових рішень, гарантування особі права на *restitutio in integrum* («забезпечення відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який заявник мав до встановлення порушення його прав») законодавець у статтях 361–369 КАС України в редакції Закону від 3 жовтня 2017 року № 2147–VIII, установив можливість перегляду судових рішень, при прийнятті яких установлено застосування або незастосування судом визнаного неконституційним (конституційним) закону, за заявою відповідного учасника справи у зв'язку з виключними обставинами.

З огляду на наведене, визначений статтями 361–369 КАС України процесуальний механізм перегляду остаточних судових рішень у зв'язку з виключними обставинами (після прийняття відповідного рішення з питань конституційності (неконституційності) законодавчої основи для їх ухвалення Конституційним Судом України) є складовим юридичних гарантій забезпечення

конституційного права особи на судовий захист її прав і свобод, закріпленого статтею 55 Основного Закону України. Такий перегляд не може обмежуватися за змістом вказаних конституційних приписів типом ухваленого остаточного судового рішення (про задоволення чи відмову (часткову відмову) у задоволенні позову), якщо Конституційним Судом України встановлено, що в основу відповідного судового рішення покладено застосування судом неконституційного закону (його окремого положення) або застосування конституційного закону (його окремого положення) у спосіб тлумачення, несумісний з Конституцією України.

Буквальний аналіз пункту 5 частини п'ятої статті 361 КАС України свідчить про визначення законодавцем в його приписах єдиного випадку, коли не допускається можливість перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами з підстави встановлення Конституційним Судом України неконституційності (конституційності) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, а саме *«якщо рішення суду ще не виконане»*.

Запровадження у пункті 5 частини п'ятої статті 361 КАС України вказаного обмеження на перегляд у зв'язку з виключними обставинами остаточного судового рішення (*«якщо рішення суду ще не виконане»*), при прийнятті якого судом було застосовано визнаний неконституційним закон (його окреме положення) чи встановлено застосування норм конституційного закону, але не у спосіб, що є сумісним з приписами Конституції України, пов'язано із забезпеченням дотримання у такому випадку принципів юридичної визначеності та *res judicata* (остаточності судових рішень) як складових конституційного принципу верховенства права (стаття 8 Основного Закону України).

Конституційний Суд України у своїх рішеннях на основі тлумачення норм Основного Закону України щодо гарантування права на судовий захист при перегляді судових рішень неодноразово визначав юридичні позиції:

– «приписи статті 8, частини першої статті 55 Конституції України зобов'язують державу гарантувати на законодавчому рівні кожному можливість

реалізації його права на судовий захист. Законодавець має встановити такий обсяг права осіб на судовий захист, який забезпечував би його дієву реалізацію, а відмова судів у реалізації такої можливості може призвести до порушення гарантованого Конституцією України права на судовий захист» (абзац шостий пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 6 квітня 2022 року № 2-р(П)/2022);

– «утвердження правової держави відповідно до приписів статті 1, другого речення частини третьої статті 8, частини першої статті 55 Основного Закону України полягає, зокрема, у гарантуванні кожному судового захисту прав і свобод, а також у запровадженні ефективного механізму такого захисту» (абзац другий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 13 червня 2019 року № 4-р/2019);

– «обмеження прав і свобод людини і громадянина є допустимим виключно за умови, що таке обмеження є домірним (пропорційним) та суспільно необхідним» (абзац шостий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009).

Наведене дає підстави для висновку, що за приписами пункту 5 частини п'ятої статті 361 КАС України предметом перегляду у зв'язку з виключними обставинами можуть бути як остаточні судові рішення, які набрали законної сили, для реалізації яких необхідним є виконання (коли суд приймає одне з рішень, передбачених пунктами 4, 6–8, 11–15 частини другої статті 245 цього Кодексу тощо), якщо такі судові рішення ще не виконанні, так і ті, що не потребують виконання (зокрема, коли у задоволенні позову відмовляється або повністю чи частково задовольняється позов, наприклад, про визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень; про визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень, про встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень (пункти 1, 2, 5 частини другої статті 245 КАС України тощо).

Таким чином, відповідаючи на поставлене питання можна підсумувати те, що вжите у пункті 1 частини п'ятої статті 361 КАС України словосполучення

«якщо рішення суду ще не виконане» не означає, що його застосуванням законодавець обмежив можливість перегляду у зв'язку з виключними обставинами остаточних судових рішень, при прийнятті яких судом було застосовано закон (його положення), визнані Конституційним Судом України неконституційним або конституційним, але не у спосіб сумісний з Конституцією України, які не підлягають виконанню або не потребують цього. Назване словосполучення є застереженням щодо недопустимості зазначеного перегляду лише щодо тих судових рішень, які на день подання заяви про перегляд у зв'язку з виключними обставинами з підстави, визначеної пунктом пункті 1 частини п'ятої статті 361 КАС України, є фактично виконаними.

2. Щодо питання: *«Чи можуть бути переглянуті за виключними обставинами на підставі пункту 1 частини п'ятої статті 361 КАС України судові рішення, якими відмовлено в задоволенні позовних вимог на підставі Закону, неконституційність якого згодом встановлена Конституційним Судом України?»*:

Ураховуючи наведене вище, є підстави стверджувати, що перегляд остаточних судових рішень за виключними обставинами можливий в усіх випадках, встановлених у пункті 1 частини п'ятої статті 361 КАС України, зокрема, коли Конституційний Суд України встановлює неконституційність застосованого судом при вирішенні справи закону або його окремого положення, зокрема також тих, якими відмовлено в задоволенні позовних вимог.

**Член Науково-консультативної
ради при Верховному Суді,
доктор юридичних наук**

Константий О.В.

17 липня 2022 р.